

## РОДИНА МАСЛИНОВІ (OLEACEAE) В ДЕНДРОФЛОРИ ПАРКУ “ДРУЖБА”

Проблема охорони біорізноманіття, раціонального використання та відновлення рослинних багатств в умовах прискореного науково-технічного прогресу вимагає глибокого вивчення сучасного стану природних рослинних угруповань. Широкомасштабні дослідження, глибоке вивчення та детальний аналіз місцевої флори, як елемента існуючих екосистем, є нагальною потребою ботаніків сучасності.

Мета роботи – дослідити і вивчити представників родини маслинових (Oleaceae) в дендрологічному парку “Дружба” Прикарпатського університету ім. В. Стефаника.

### Методика та об’єкти досліджень

Об’єкт дослідження – Дендрологічний парк “Дружба” Прикарпатського університету ім. В. Стефаника [5]. Предмет дослідження – родина маслинових (Oleaceae) в дендропарку “Дружба”.

При вивченні представників родини маслинових (Oleaceae) застосовувалися загальноприйняті методи флористичного дослідження. Складався список видів рослин, які визначалися за Визначником рослин України [3] та Карпат [4]. Систематичні таксони приймалися за А.Л. Тахтаджаном [7]. Опис рослин проводився згідно із загальноприйнятою в лісовій ботаніці методикою [2].

Під час польових досліджень проводили збір гербарного матеріалу, робили фотознімки цікавих видів рослин.

### Результати та обговорення

*Загальна характеристика родини маслинових (Oleaceae).* Рослини цієї родини – це дерева і кущі, технічно цінні, декоративні, з супротивними простими, іноді складними листками [1]. Квіти здебільшого двостатеві, правильні, частіше – чотиричленні, з двома тичинками; зав’язь верхня. Плід – ягода, кістянка, коробочка або крилатка. У складі родини понад 25 родів і близько 600 видів, що поширені в помірних і теплих областях. З них у нас, на Україні, росте 6 родів дикоростучих і 7 родів – інтродукованих.

В дендропарку “Дружба” ростуть рослини, що належать до таких родів, як ясен (*Fraxinus*), бирючина (*Ligustrum*), бузок (*Siringa*) і форзиція (*Forsythia*).

*Рід Ясен (Fraxinus).* Ясени – швидкорослі лісові і декоративні дерева з цінною деревиною. Рід об’єднує близько 60 видів, поширених в областях з помірним кліматом. Це – дерева з непарноперистими листками, дрібними невиразними квітками у волотях і з плодами – крилатками. У дикому стані в лісах України росте ясен звичайний (*Fraxinus excelsior* L.), у Криму –

ясен гостроплідний (*Fraxinus oxycarpa* L.). У західних областях України трапляються у садах і парках американські види: ясен (пухнастий) пенсільванський та ясен (зелений) ланцетний. У культурі в Україні випробувано до 20 видів ясенів. У дендропарку університету росте ясен звичайний (*Fraxinus excelsior* L.) та ясен білоцвітий (*Fraxinus ornus* L.).

Ясен звичайний – *Fraxinus excelsior* L. Група дерев висотою 26-32 м і діаметром стовбурів 38-42 см; крони ажурні, кулясті. Молоді пагони, гілки зеленувато-сірі. Бруньки на пагонах чорні. Кора на стовбурах тріщинувата. Листя непарнопір'ясте, довжиною до 20 см, з 7-15 довгастими або ланцетними, зубчастими по краю, загостреними листочками. Листочки довжиною 5-12 см, зверху зелені, голі, зісподу матово-зелені. Квіти одностатеві або двостатеві, зібрані в червоно-фіолетові китиці, без оцвітини, з'являються у травні до розпускання листя. Плоди лінійно-ланцетні, плоскі, жовто-коричневі крилатки довжиною близько 4 см. Насіння – плоска видовжена сім'янка. Вага 1000 штук плодів коло 60 г.

Ясен звичайний – цінна деревна порода, одна із основних лісоутворюючих порід наших лісів; росте в змішаних листяних насадженнях майже по всій Україні. До родючості та вологості ґрунту дуже вибагливий, найкраще росте на свіжих та вологих, структурних суглинистих ґрунтах. У молодому віці росте швидко, згодом повільніше, світлолюбний, але до чотирьох-п'яти років витримує притінення. Відносно теплолюбний, в молодості побивається заморозками. Найкраще почуває себе в змішаних насадженнях, де утворює високопродуктивні, вітростійкі деревостани. У міських і промислових районах погано переносить забруднення повітря димом, порохом та газами, часто сувовершинить. Розмножується насінням. Добре витримує пересадку. В оптимальних умовах довговічний, доживає до 300 років. Деревина ядрова, заболонь широка, біла з жовтувато-рожевим відтінком. Ядро світло-бурого кольору. Деревина міцна, досить важка та тверда, використовується в суднобудуванні, авіабудуванні, у столярному виробництві.

Ясен звичайний придатний для зеленого будівництва; його висаджують в ажурних алеях, у змішаних рідких групах, обсаджують ним дороги тощо. Декоративні плакучі форми (*F. Excelsior* f. *pendula* Ait.) висаджують солітерами.

**Ясен білоцвітий (*Fraxinus ornus* L.).** Дерево висотою 10 м, крона досить густа, кулясто-яйцеподібної форми. Кора світло-сірого кольору. Листя непарнопір'ясте, довжиною близько 20 см, з 5-11 (часто 7) листочками; листочки яйцеподібно-ланцетні, на верхівці коротко загострені, зубчасті, довжиною 5-9 см. Квіти білі, довгі (до 15 см), пахучі, декоративні китиці, зібрані на кінцях пагонів (квітами відрізняється від інших ясенів). Цвіте в квітні-травні. Плоди клиноподібні, дрібні крилатки, довжиною до 2,5 см (за формою подібні до ясеня звичайного). Насіння – плоска дрібна сім'янка.

Ясен білоцвітий походить з Південної Європи та Малої Азії, природно росте в Закарпатті на Чорній горі [6]. У західних областях України часто зустрічається в парках і садах. Він вибагливий до тепла і світла, росте відносно поволі, досить посухостійкий. Розмножується насінням.

Декоративний, у садово-парковому будівництві його висаджують солітерами в захищених сонячних місцях на родючих ґрунтах, в ажурних невеликих групах.

**Рід Бирючина (*Ligustrum*).** Рід налічує до 40 видів, поширених в областях з теплим і помірним кліматом. Це – кущі або невеликі дерева, здебільшого з білими квітками у волотях і плодами-ягодами. Майже всі види бирючини є добрим матеріалом для живих огорож, піддаються фігурній стрижці. Для цього широко використовують у нас бирючину звичайну (*Ligustrum vulgare* L.), яка іноді зустрічається і в дикому стані в дубових лісах, по ярах, балках тощо. У Криму для живоплотів часто використовують бирючину японську (*Ligustrum japonicum* L.) з великими шкірястими листками, як у бузку [1].

В дендропарку інституту росте бирючина звичайна (*Ligustrum vulgare* L.).

**Бирючина звичайна – *Ligustrum vulgare* L.** Листопадний, густогіллястий кущ висотою близько 3 м, в теплу зиму листя майже не опадає. Листя ланцетне або довгасто-еліптичне, довжиною 2-8 см, на верхівці загострене, голе; зверху темно-зелене, знизу світліше. Квіти двостатеві, дрібні, білі, пахучі, зібрані в китицеподібних суцвіттях, довжиною до 6 см. Цвіте довго – з травня до липня. Плоди – ягодоподібна, блискуча чорна кістянка. Насіння – дрібні, довгасті кісточки. Вага 1000 штук – 20-25 г.

Бирючина звичайна природно росте в Закарпатті, широко культивується по всій Україні. Вона швидкоросла, мало вибаглива до родючості ґрунту, морозостійка, досить тіневитривала, в степових районах, посухостійка, витримує невелику засоленість ґрунту. Дуже добре росте у великих містах та промислових районах, переносить забруднення повітря димом, газами та порошком. Бирючина добре витримує фігурну стрижку (кулі, конуси, піраміди). Придатна як підлісок у степовому лісорозведенні. Розмножується насінням, живцями та кореневищами, її також використовують як підщепу і для садових форм бирючини та бузку. У садово-парковому будівництві бирючину широко використовують для створення живоплотів; вона чудово піддається фігурній стрижці.

**Рід Бузок (*Syringa*).** Декоративні кущі з дуже запашними, рясними, яскраво забарвленими квітами у волотях. Плід – коробочка, що розкривається двома стулками [1]. Налічується біля 30 видів бузку. Бузок відноситься до одного з найбільш популярних декоративно-квітухих кущів і здавна широко розповсюджений в садах і парках. Бузки ціняться за особливою декоративністю, довге цвітіння. Не переносять кислі і перезволожені ґрунти, можуть рости в напівзатемнених місцях, але найкращого розвитку досягають при повному освітленні. До ґрунтових умов вони невибагливі,

але більшого розвитку досягають на зрошених, удобрених ґрунтах. Дикоростучі види розмножуються насінням. В окремих випадках розмножуються кореневими відростками, пагонами. У дендропарку університету ростуть наступні три види, які прекрасно зарекомендували себе у даних умовах.

**Бузок звичайний – (*Syringa vulgaris* L.).** Куші і невеликі дерева, – висотою 3-6 м, гілки і пагони прямостоячі, сіро-зеленуваті. Листя велике, довгасте, яйцеподібне, при основі переважно серцеподібне, голе, довжиною до 12 см, зверху темно-зелене, цілокрає. Квіти лілові, зібрані великими волотями, довжиною до 20 см, пахучі, декоративні, з'являються навесні – у травні, після розпускання листя. Плоди – дрібні коробочки в щитоподібних супліддях. Коробочки двогнізді, гоструваті, гладенькі, розкриваються двома стулками. Насіння сухе, сплюснуте, вузькокрилате. Бузок звичайний походить з Балканського півострова. Дуже поширений у декоративних посадках по всій Україні. Він досить морозостійкий, середньо вибагливий до родючості ґрунту, досить світлолюбний, витримує міські умови зростання, стрижку. Розмножується насінням та вегетативно. Бузок – добра підшепа для культурних садових сортів. У садово-парковому будівництві висаджується куртинами, групами, поодинокими кущами та в живоплотах. Його рекомендують висаджувати в лісових насадженнях зелених зон.

**Бузок угорський (*Syringa Josikaea* Jacq).** Куш висотою 5 м. Крона яйцеподібної форми, середньої густоти, гілки прямостоячі. Бруньки на верхівці пагонів крупні, довжиною до 1 см. Листя велике, довгасто-яйцеподібної форми, довжиною 5-15 см і шириною 3-8 см. На верхівці загострене, темно-зелене, знизу сизувате, майже голе. Квіти лілово-фіолетові, майже сидячі, негусті, зібрані в довгих волотях (до 20 см), мало пахучі. Цвіте пізніше, ніж бузок звичайний, у червні-липні. Плоди – коробочки, зібрані в щитоподібних супліддях. Насіння дрібне, сухе, вузько-крилате.

Бузок угорський природно трапляється у лісових насадженнях Карпат, росте вздовж річок, потоків, на вологих і свіжих ґрунтах тощо. Як ендем, підлягає охороні [6]. Морозостійкий, досить тіневитривалий, середньо вибагливий до родючості ґрунту. У декоративних посадках росте по всій Україні. Розмножується насінням та вегетативно. У садово-парковому будівництві його використовують переважно в групових та солітерних посадках.

**Бузок амурський (*S. amurensis* Rupr.).** Походить з Китаю і Кореї. Природно росте у змішаних або листяних лісах, по долинах рік, заростях тощо. Це дерево з розлогою густою кроною, досягає у природних умовах 20 м висоти, 20-25 см в діаметрі.

В умовах дендропарку росте великим, до 7 м висотою, кущем. Кора темно-сіра, молоді пагони червоно-бурі, нагадуючи пагони вишні. Листя нагадують формою листя бузку звичайного, 5-11 см довжиною, при розпусканні – зеленувато-пурпурові. Влітку вони мають темно-зелене забарв-

лення із світло-білою нижньою частиною, восени забарвлення їх оранжево-жовте або пурпурове. Маленькі білі або злегка кремові квітки із запахом меду, на дуже коротких квітконіжках, зібрані у широкі, до 20-25 см суцвіття. Зацвітає на 2 тижні пізніше від бузку угорського і на 3 тижні пізніше від звичайного. Цвіте протягом 18 днів. Плодоносить з 9-12 років. Дає самосів. Стійкий до пилу і повітряних токсикантів, добре переносить умови міста.

Завдяки гарному листю, пізньому і довготривалому цвіту, духмяним квіткам, високо ціниться в озелененні. Цінна порода для закріплення берегів, озеленення промислових підприємств тощо.

Нами вивчалася фенофаза вегетації бузків у дендропарку. Об'єктами феноспостереження були бузок угорський, амурський та звичайний. З перелічених рослин перший є ендемічним аборигенним видом, який взятий для порівняння з двома іншими екзотами. Дані рослини інтродуковані в дендропарку в 70-х роках і досягли фази плодоношення. Результати фенологічних спостережень наведені в таблиці.

Таблиця. Термін і тривалість вегетації деяких видів з роду *Siringa*

№ п/п	Назва рослини	Початок вегетації	Кінець вегетації	Тривалість вегетації, днів
1	Бузок угорський	24.04	20.10	180
2	Бузок амурський	17.04	04.10	171
3	Бузок звичайний	26.03	22.10	210

Як бачимо, за термінами вегетації досліджувані види належать до двох феноритмогруп, а саме: бузки угорський і амурський належать до середньорозпускаючих бузків (СР), а бузок звичайний – до рано розпускаючих (РР). Успішно інтродукований екзот групи середньорозпускаючих бузків – бузок амурський, за датами початку і закінчення вегетації та її тривалістю дуже схожий з аборигенним бузком угорським. Це варто пам'ятати при підборі для введення на Прикарпатті різних екзотичних видів бузку, оскільки слід віддавати перевагу видам, які ближчі за феноритмогрупою до ендемічного бузку угорського.

**Рід форзиція (*Forsythia*).** Це листопадні кущі; листя супротивне, черешчаті, прості, іноді трилопате, по краях зубчасті або цілісні. Квіти на квітконіжках, зібрані по 1-6 шт., з чашечкою, тичинок 2. Плід – коробочка з кількома крилатими насінинками. Декоративна завдяки ранньому рясному цвітінню: золотисто-жовті квіти появляються рано, до розпускання листя (в Криму іноді вже у лютому). Восени темно-зелене листя стає темно-пурпурове. Росте дуже швидко, не вимоглива до ґрунту. Розмножується кореневими відприсками та живцями [1]. Рід включає 8

видів, що ростуть в природних умовах у лісах Азії та Європи. На Україні культивують 5 видів. У дендропарку університету росте форзиція плакуча (*Forsythia suspense* Vahl.).

**Форзиція плакуча (*Forsythia suspense* Vahl.).** Походить з Китаю. Це – кущ висотою 3 м з дугоподібними, повислими гілками та пагонами. Листя довгасто-яйцеподібне, зубчасте, довжиною 6-10 см, інколи – трійчасте. Квіти золотисто-жовті, по одній-три (шість) штук, рясно вкривають пагони ранньою весною у квітні-травні, до розпускання листя. Плоди – сухі виводжені коробочки, дозрівають восени. Насіння дрібне, сухе.

Гарний швидкорослий кущ, морозостійкий. Витримує забруднення повітря димом і порохом. Розмножується живцями та насінням. Широко рекомендується для озеленення міст і зелених зон.

### Висновки

Дендропарк університету є доброю базою для навчання та професійної підготовки студентів з природничих дисциплін, для проведення різноманітних наукових робіт.

Дослідивши родину маслинових (Oleaceae) в дендропарку “Дружба”, можна констатувати, що тут ростуть такі представники родини: ясен звичайний (*Fraxinus excelsior* L.) та ясен білоцвітий – *Fraxinus ornus* L., бюрючина звичайна (*Ligustrum vulgare* L.), бузок звичайний (*Syringa vulgaris* L.), бузок угорський (*S. Josikaea* Jacq.), бузок амурський (*S. amurensis* Rupr.) та форзиція плакуча (*Forsythia suspense* Vahl.). Всі перераховані види досить декоративні; в умовах дендропарку ростуть добре, нормально розвиваються і рекомендуються для широкого озеленення населених міст Прикарпаття.

1. Бродович Т.М., Бродович М.М. Атлас дерев та кущів заходу України. – Львів, 1973. – 239 с.
2. Булыгин Н.Е., Родионова А.С. Лесная ботаника. Методические указания, контрольные задания и рабочая программа курса по морфологии и систематике растений. – Л., 1976. – 43 с.
3. Визначник рослин України. – К., 1965. – 876 с.
4. Визначник рослин Українських Карпат. – К., 1977. – 433 с.
5. Дендрологічний парк “Дружба” ім. З.Павлика. Довідник-путівник / За ред. В.К.Сельського. Прикарпатський університет ім. В.Стефаніка. – Івано-Франківськ, 1998. – 96 с.
6. Стойко С.М. Заповідники та пам'ятки природи Українських Карпат. – Львів, 1966. – 142 с.
7. Тахтаджан А.Л. Система и филогения цветковых растений. – М. – Л., 1966. – 320 с.

Vira Buniak, Maria Haidukevych

### FAMILY OLEACEAE IN FLORA PARK “FRIENDSHIP”

The plants of family Oleaceae in flora park “Friendship” of the Precarpathian University after V.Stephanyk were researched.